

AZERBAYCANLI ARAP FİLOLOĞU AIDA İMANQULİYEVA'NIN HAYATI VE ESERLERİNE BAKIŞ*

Musa Yıldız**

Meryem Melike Güngenci***

Öz

Bu çalışmanın amacı, Azerbaycanlı Arap Filoloğu Aida İmanquliyeva'yı ülkemizde tanıtmak ve Arap dili üzerine yapmış olduğu eserlere ve çalışmalarına dikkat çekmek ve Türkiye'deki okurlara çalışmaları hakkında bilgi vermektir. Aida İmanquliyeva, modern Arap edebiyatı ve göç edebiyatı üzerine derinlemesine araştırmalar yapmış ve bu alanlara önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle Mihâil Nu'ayme, Cibrân Halil Cibrân ve Emîn er-Reyhânî gibi önemli aydınların eserlerini Azerbaycan Türkçesine kazandırarak, onların dünya çapında tanınmalarına ve eserlerinin daha geniş bir kitleye ulaşmasına yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra Nu'ayme, Cibrân ve er-Reyhânî'yi, Rus edebiyatının etkisi altında kalmış Arap aydınları olarak değerlendirmiştir. Bu düşünceden hareketle, Nu'ayme'nin tasavvufi yönünü Rus yazar Leo Tolstoy'un fikirleriyle karşılaştırmıştır. Ayrıca er-Reyhânî ve Cibrân'ın bireyin zihinsel ve duygusal ikilemelerini, Doğu-Batı çatışması kapsamında bir metafor olarak sunduğunu belirtmiştir. er-Reyhânî ve Cibrân'ın, Batı'nın teknik bilgisini Doğu'ya, Doğu'nun felsefesini ve şiirsel yapısını ise Batı'ya taşıma görevini üstlendiğini düşünmüştür. İmanquliyeva'nın Arap edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalar, sadece Azerbaycan'da değil dünya çapında geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir. Ayrıca Arapça hikâyelerin Azerbaycan Türkçesine çevirisiyle de Arap edebiyatını Azerbaycanlı okurlara tanıtmıştır.

Sonuç olarak, Aida İmanquliyeva'nın Arap edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalar, bu edebiyatın zenginliğini ve çeşitliliğini anlamak isteyen okuyucular için değerli bir kaynak niteliğindedir. Onun eserleri ve çevirileri, Arap edebiyatının derinliklerine inmek isteyen okuyucular için değerli birer rehber niteliğindedir. Ayrıca İmanquliyeva'nın Azerbaycan'da yapmış olduğu

* Araştırma makalesi/Research article; DOI: 10.32330/nusha.1446466

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı. e-posta: ymusa@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5274-9481.

*** Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı. e-posta: melikegungenci@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1885-0551.

Makale Gönderim Tarihi: 03.03.2024

Makale Kabul Tarihi : 03.04.2024

çalışmaları ülkemizde Arap Edebiyatı alanında çalışan akademisyenlere de katkı sağlayacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Aida İmanquliyeva, Arapça, Azerbaycan, Azerbaycan Türkçesi, filoloji, göç edebiyatı.

A View of the Life and Works of Azerbaijani Philologist of Arabic Language Aida İmanquliyeva

Abstract

This study aims to introduce Azerbaijani philologist of Arabic, Aida İmanquliyeva, to our country to draw attention to her works and studies on the Arabic language and to inform readers in Turkey about her works. Aida İmanquliyeva has conducted in-depth research on modern Arabic and migration literature and has significantly contributed to these fields. She has mainly studied the works of influential authors such as Mikhail Naimy, Gibran Khalil Gibran and Amin al-Rayhani. İmanquliyeva's works on Arabic literature have appealed to a wide readership not only in Azerbaijan but also worldwide. Additionally, She evaluated Naimy, Gibran, and al-Rayhani as Arab intellectuals influenced by Russian literature. Based on this idea, she compared the Sufi aspect of Naimy with the ideas of Russian writer Leo Tolstoy. She also stated that al-Rayhani and Gibran presented the individual's mental and emotional dilemmas as a metaphor within the context of the East-West conflict. She thought that al-Rayhani and Gibran carried the technical knowledge of the West to the East and the philosophy and poetic structure of the East to the West. In addition, she introduced Arabic literature to Azerbaijani readers by translating Arabic stories into Azerbaijani Turkish.

In conclusion, Aida İmanquliyeva's works on Arabic literature are a valuable source for readers who want to understand the richness and diversity of this literature. Her works and translations are valuable guides for readers who wish to delve deeper into Arabic literature. In addition, İmanquliyeva's studies in Azerbaijan will also contribute to academics working in Arabic Literature in our country.

Keywords: Aida İmanquliyeva, Arabic, Azerbaijan, Azerbaijani-Turkish, philology, the literature of Mahjar.

Structured Abstract

This study aims to introduce Azerbaijani, a philologist in the Arabic language, Aida İmanquliyeva, to our country to draw attention to her works and studies on the Arabic language and inform readers in Turkey about her works.

Aida İmanquliyeva was born on October 10, 1939 in Baku. She completed her high school education in Baku in 1957 with a gold medal and was accepted

to the Department of Arabic Philology, Faculty of Oriental Studies, Azerbaijan State University. In 1962, she was a research assistant at the Department of History of Near Eastern Peoples' Literature at the same university. Then, she started his doctoral studies at the Asian Peoples' Institute of the former Soviet Academy of Sciences. After completing her doctorate in 1966, she started working at the Oriental Institute of the Azerbaijan Academy of Sciences. Throughout her career, she served as an expert (1966), chief expert (1973), head of the Department of Arabic Philology (since 1976), deputy head of the scientific studies desk (since 1988), and until the end of her life, President of the Oriental Institute of the Azerbaijan Academy of Sciences.

Additionally, she is a member of the Eastern Literature Research Center, and the Writers' Union. In 1989, she successfully defended her professorship thesis in Tbilisi and became the first female linguistics professor in the field of Arabic language in Azerbaijan. During her academic career, Imanquliyeva wrote three monographs (Union of Pens and Mikhail Naimy, Moscow, 1975; Gibran Khalil Gibran, Baku, 1975; Master Pens of Modern Arabic Literature, Baku, 1991) and more than 70 scientific articles.

Lebanon's social, political, and economic conditions at the end of the 19th century led the local population to migrate to the United States in large groups (Gemi, 2018, p.440). This wave of migration had a profound impact on the country's world of thought and literature, and the presence of productive and creative Lebanese intellectuals, especially those who settled in centers such as New York, led to the prominence of the phenomenon of migration in Arabic literature (Nijland, 1998). Migration literature is a mixture of romanticism, realism, and symbolism, and its most important common theme is "longing" for homeland, family, and land (Yazıcı, 2022, p.461). In addition, the most crucial message of migration literature is that human beings should be "free and happy". Gibran Khalil Gibran, Amin al-Rayhani, and Mikhail Naimy are among the writers of Migration literature who see the unhappiness of every member of the society as their own unhappiness. Their works give messages to humanity and society (Yazıcı, 2022, pp.503-511). Prof. Dr. Aida Imanquliyeva's study titled "Yeni Ərəb Ədəbiyyatının Korifeyləri (Master Pens of Modern Arabic Literature)" examined the works of Gibran Khalil Gibran, Amin al-Rayhani, and Mikhail Naimy, who were among the leading intellectuals of Arabic literature who immigrated to the USA, and effectively dealt with the East-West interaction and significantly examined the results of this interaction (Imanquliyeva, 2007).

Aida Imanquliyeva, a distinguished philologist, examined the works of Mikhail Naimy, and her monograph titled "Qələmlər Birliyi və Mixail Nüaymə (Union of Pens and Mikhail Naimy) was her first significant research on the

Mahjar Literature Association and the Lebanese poet Mikhail Naimy. Azerbaijani readers met Mikhail Naimy for the first time through Aida İmanquliyeva (Veliyev, 2015). İmanquliyeva described her not only as a writer of a particular country or period but also as an all-encompassing personality belonging to the Arab world and a broad spectrum of Western culture. She also stated that Naimy did not see himself only as an Arab writer but that her writings were for all humanity (İmanquliyeva, 2022, p.91). İmanquliyeva emphasized the Sufi dimension of Naimy and compared it with the ideas of Russian writer Leo Tolstoy. İmanquliyeva also touched upon Naimy's deep devotion to nature and stated that her relationship inspired her with nature. She also emphasized that Soviet literature had a period far from tradition and that this period could not be evaluated only with its negative aspects. İmanquliyeva emphasized an essential aspect of the Azerbaijani school of east studies and referred to scientific studies that compare Eastern and Western styles of thought. This approach has revealed that literary critic and scientist Yaşar Garayev is significant in the literary heritage.

4 According to İmanquliyeva, the Syrian American school made the most crucial contribution to Arabic literature, especially Arabic poetry, and provided content liberalization in style and socialization. Al-Rayhani and Gibran presented pioneering examples of freestyle in Arabic poetry. Aida İmanquliyeva has also worked on Gibran Khalil Gibran, one of the most outstanding representatives of Arab Mahjar literature after Mikhail Naimy. İmanquliyeva conducted significant research on the life and creativity of Gibran Khalil Gibran in Azerbaijan (İmanquliyeva, 1975; İmanquliyeva, 2007). On the other hand, Krachkovsky, one of the pioneers of the school of Arabic language literature and research in Russia, stated that Gibran's free verses were a revolution in Arabic literature (İmanquliyeva, 2007).

İmanquliyeva stated that Amin bin Faris al-Rayhani, another pioneer of the freestyle in Arabic poetry, skillfully placed his artistic style and personality in the East-West dichotomy (İmanquliyeva, 2007). al-Rayhani felt that he belonged to both the West and the East and called on Arabs to embrace the economic and cultural achievements of the West. He argued that not only spiritual and philosophical depths but also cultural achievements and technological advances were necessary for the progress of Eastern societies. Adhering to this ideal, he carried the technical knowledge of the West to the East and the philosophy and poetic structure of the East to the West. One of İmanquliyeva's most striking findings is that she associates al-Rayhani's concept of individual maturation with overcoming one's own internal contradictions (İmanquliyeva, 2007). al-Rayhani also presented the east-west conflict as a metaphor and reflected the person's internal conflicts and mental and emotional dilemmas. This metaphor successfully explains al-Rayhani's internal conflicts.

According to Imanquliyeva, the fact that all three writers are Christians enabled them to establish a close relationship with the literary circles in the countries they immigrated to and accept Western civilization's achievements without prejudice. However, despite their individual opinions, all three writers showed a deep interest in the social and national problems and spiritual development of the Arab societies in which they were born and raised. This situation has made them a productive synthesis point for East-West relations.

Aida Imanquliyeva's works to promote Arabic literature, especially Mahjar literature, in Azerbaijan and to convey the worldview of Arab intellectuals to the reader are listed below, according to their publication dates:

1. Gibran Khalil Gibran: (His Life and Creativity) (1975)
2. Problems of Eastern Philology (1986)
3. Gibran Khalil Gibran (2002)
4. "Union of Pens" and Mikhail Naimy (2002)
5. Intellectuals of New Arabic Literature (On the Problem of the Interaction of Eastern and Western Literature at the Beginning of the 20th Century) (2002): The book is the work of three intellectuals of new Arabic literature at the beginning of the 20th century; Gibran (1883-1931), al-Rayhani (1876-1940) and Naimy (1889-1988). This book is dedicated to contributing not only to national literature but also to the treasury of world literature. The book also explored the interplay of the "Lake School" of American transcendentalists and British romantics and the traditions of critical realism in Russian literature in the works of Arab writers.
6. Articles and Translations (2010): The book is the first collection of articles and stories translated from Arabic into Azerbaijani-Turkish written by Aida Imanquliyeva, a well-known female philologist of the Azerbaijani people, doctor of philological sciences, professor in the 60s and 80s of the last century. These works, which were included in the research against the background of the theoretical problems of literary studies, have gained the sympathy of readers and experts in terms of their scientificity, logicity, and consistency of ideas.

Additionally, Imanquliyeva has many Arabic story translations. These translations played an important role in introducing Arabic literature to Azerbaijani readers:

1. Translation of Mikhail Naimy's story "Cuckoo Clock" which is the first story of his collection of short stories called "Once Upon a Time" from Arabic to Azerbaijani-Turkish (Articles and Translations, 10 April 1965).

2. Translation of Mahmud ez-Zâhir's story "Revolt" from Arabic to Azerbaijani-Turkish. (Man and Bird: Arabian Tales, 1974).
3. Translation of Muhamed Dib's "Hasin Dermak" story from Arabic to Azerbaijani-Turkish. (Man and Bird: Arabian Tales, 1974).
4. Translation of the story "The Ice Will Melt" from Mikhail Naimy's short stories called "Ebu Batta" from Arabic to Azerbaijani-Turkish (Human and Bird Stories, 1974).
5. Translation of Mikhail Naimy's story "The Bird and the Man" from Arabic to Azerbaijani-Turkish (Human and Bird Stories, 1974).
6. Translation of the story "Oum Yakub's Chicken" from Mikhail Naimy's work consisting of short stories called "Ebu Batta" from Arabic to Azerbaijani-Turkish (Human and Bird Stories, 1974).
7. Translation of Sahib Camal's story "Yusif" from Arabic to Azerbaijani-Turkish. (Man and Bird: Arabian Tales, 1974).
8. Translation of Suheyl Idris's story "Freedom" from Arabic to Azerbaijani-Turkish. (Man and Bird: Arabian Tales, 1974).
9. Translation of Mahmud ez-Zahir's story, "Drowned Sobs" from Arabic to Azerbaijani-Turkish. (White Days: Selections from Iraqi Literature, Baku, 1983).
10. Translation of the story "Waiting in the Queue" from the story collection "Portrait of the Homeland" by Majid Zeyyib Ghanama from Arabic to Azerbaijani-Turkish (Azerbaijan Eastern Studies, 1984).
11. Translation of Majid Zeyyib Ghanama's story "Portrait of the Homeland" from Arabic to Azerbaijani-Turkish (Azerbaijan Eastern Studies, 1984).

As a result, Aida Imanquliyeva's comprehensive studies on Arabic literature and culture have created a significant impact not only in Azerbaijan but also internationally. Her in-depth analyses and translations have contributed to Mahjar literature and its writers reaching and understanding wider audiences. Her works and translations are valuable guides for readers who want to delve deeper into Arabic literature. Her works on the interaction between East and West also emphasized the importance of cultural diversity and comparative literature. These studies must continue and reach wider audiences to increase cultural understanding and ensure deeper interaction between different cultures.

Aida Imanquliyeva, who was instrumental in introducing this genre of literature to Azerbaijani readers with her works on Arabic Migration Literature, died in Baku on 19 September 1992. Dedicated to the 70th anniversary of Aida Imanquliyeva, "East and West: Shared Spiritual Values, Scientific-Cultural Relations" International Symposium dedicated to the 70th anniversary of Aida Imanquliyeva was organized by the National Academy of Sciences of Azerbaijan and the Ibn 'Arabi Society of Oxford University (UK) in Baku on 9-11 October 2009. The symposium was attended by renowned scholars from

George Washington University and Boston University (USA), the Russian Academy of Sciences, Maxim Gorky Institute of World Literature, St. Petersburg Institute of Oriental Manuscripts, as well as from France, Spain, Egypt, and Russia (Trend News Agency, 2009).

Giriş

Aida İmanquliyeva'nın Hayatı

Aida İmanquliyeva, Bakü şehrinde 10 Ekim 1939 tarihinde dünyaya gelmiştir. Lise eğitimini 1957 yılında Bakü'de altın madalya ile tamamlayarak Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Arap Filolojisi Bölümüne kabul edilmiştir. 1962 yılında aynı üniversitenin Yakın Doğu Halkları Edebiyatı Tarihi Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev almış ve sonrasında eski Sovyet Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsünde doktora eğitimine başlamıştır. 1966 yılında doktorasını tamamlayarak Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünde çalışmaya başlamıştır. Kariyeri boyunca uzman (1966), başuzman (1973), Arap Filolojisi Bölümü başkanı (1976'dan itibaren), bilimsel çalışmalar masasında başkan yardımcısı (1988'den itibaren) ve ömrünün sonuna kadar Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Başkanı olarak görev yapmıştır. Ayrıca Doğu Edebiyatı Araştırma Merkezi ve Yazarlar Birliği üyelikleri bulunmaktadır. 1989 yılında Tiflis'te profesörlük tezini başarıyla savunarak Azerbaycan'ın Arap dili alanında ilk kadın dilbilim profesörü unvanını almıştır. İmanquliyeva, akademik kariyeri boyunca 3 monografi (Mihâîl Nu'ayme ve Kalemler Birliği, Moskova, 1975; Cibrân Halîl Cibrân, Bakü, 1975; Modern Arap Edebiyatının Usta Kalemleri, Bakü, 1991) ve 70'ten fazla bilimsel makale kaleme almıştır.

Aida İmanquliyeva, genel olarak Arap edebiyatı özel olarak ise göç edebiyatı alanlarında araştırmalar yapmış (Teyfur, 2022, s.47) ve özellikle göç edebiyatı öncülerinden Mihâîl Nu'ayme, Cibrân Halîl Cibrân, Emîn er-Reyhânî'nin eserleri üzerine detaylı çalışmalar yapmış Kafkas bir Arap filoloğudur (Abdelghafar, 2019, s.14). İmanquliyeva, Azerbaycan Doğu Araştırmaları Okulunun karşılaştırmalı Doğu-Batı araştırmaları açısından önemli olduğunu vurgulayarak, Doğu ve Batı düşünce tarzlarının karşılaştırılmasını amaçlayan bilimsel çalışmalara da atıfta bulunmuştur. Bu yaklaşım, edebiyat eleştirmeni ve bilim insanı Yaşar Garayev'in edebiyat mirasında özel bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Arap göç Edebiyatına yönelik çalışmalarıyla bu edebiyat türünün Azerbaycanlı okurların tanınmasına vesile olan Aida İmanquliyeva 19 Eylül 1992'de Bakü'de vefat etmiştir. Aida İmanquliyeva'nın 70. yıldönümüne adanan "Doğu ve Batı: Ortak Manevi Değerler, Bilimsel-Kültürel İlişkiler" Uluslararası Sempozyumu, Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi ve Oxford

Üniversitesi (İngiltere) İbn Arabî Topluluğu tarafından 9-11 Ekim 2009 tarihleri arasında Bakü’de düzenlenmiştir. Sempozyuma George Washington Üniversitesi ve Boston Üniversitesi’nden (ABD), Rusya Bilimler Akademisinden, Maxim Gorky Dünya Edebiyatı Enstitüsünden, St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsünden, ayrıca Fransa, İspanya, Mısır ve Rusya’dan ünlü bilim insanları katılmıştır (Trend News Agency, 2009).

Aida İmanquliyeva ve Arap Edebiyatı

Lübnan’da 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan sosyal, siyasi ve ekonomik koşullar, yerel halkın büyük gruplar halinde ABD’ye göç etmesine neden olmuştur (Gemi, 2018, s.440). Bu göç dalgası, ülkenin düşünce dünyasına ve edebiyatına derin bir şekilde etki etmiş ve özellikle New York gibi merkezlere yerleşen üretken ve yaratıcı Lübnanlı entelektüellerin varlığı, Arap edebiyatında göç olgusunun belirginleşmesine yol açmıştır (Nijland, 1998). Göç edebiyatı, romantizm, realizm ve sembolizm karışımı bir edebiyat olup en önemli ortak teması vatana, aileye, toprağa duyulan “özlem”dir (Yazıcı, 2022, s.461). Ayrıca Göç edebiyatının en önemli mesajı insanın “özgür ve mutlu” olmasıdır. Toplumun her bireyinin mutsuzluğunu kendi mutsuzluğu gibi gören Göç edebiyatçıları arasında Cibrân Halîl Cibrân, Emîn er-Reyhânî ve Mîhâîl Nu’ayme bulunmaktadır. Eserlerinde insanlığa ve topluma mesajlar vermektedirler (Yazıcı, 2022, s.503-511). Prof. Dr. Aida İmanquliyeva’nın “Modern Arap Edebiyatının Usta Kalemleri” adlı çalışması, ABD’ye göç eden Arap edebiyatının önde gelen aydınlarından Cibrân Halîl Cibrân, Emîn er-Reyhânî ve Mîhâîl Nu’ayme’nin eserlerini inceleyerek Doğu-Batı etkileşimini etkili bir şekilde ele almış ve bu etkileşimin sonuçlarını önemli ölçüde irdelemiştir (İmanquliyeva, 2007).

Aida İmanquliyeva’nın Mîhâîl Nu’ayme’nin çalışmalarını incelediği “Mîhâîl Nu’ayme ve Kalemler Birliği” başlıklı monografisi, Göç Edebiyatı Derneği ve Lübnanlı şair Mîhâîl Nu’ayme hakkındaki ilk büyük araştırmasıydı. Azerbaycanlı okurlar Mîhâîl Nu’ayme ile ilk kez Aida İmanquliyeva aracılığıyla tanışmıştır (Veliyev, 2015). İmanquliyeva, onu sadece belirli bir ülkenin veya dönemin yazarı olarak değil, aynı zamanda Arap dünyasına ve Batı kültürünün geniş bir yelpazesine ait kapsamlı bir kişilik olarak tanımlamıştır. Ayrıca Nu’ayme’nin kendisini sadece bir Arap yazarı olarak görmeyip, yazılarının tüm insanlık için olduğunu belirtmiştir (İmanquliyeva, 2022, s.91).

İmanquliyeva, Nu’ayme’nin tasavvufi boyutunu vurgulayarak, Rus yazar Leo Tolstoy’un fikirleriyle karşılaştırmıştır. İmanquliyeva, Nu’ayme’nin doğaya olan derin bağlılığına da değinmiş ve onun doğayla olan ilişkisinden ilham aldığını belirtmiştir. Ayrıca, Sovyet edebiyatının gelenekten uzak bir dönemi yaşandığı ve bu dönemin sadece olumsuz yönleriyle değerlendirilemeyeceği üzerinde durmuştur. İmanquliyeva, Azerbaycan doğu

araştırmaları okulunun bu konudaki önemli bir yönünü vurgulayarak, Doğu ve Batı düşünce tarzlarının karşılaştırılmasını amaçlayan bilimsel çalışmalara atıfta bulunmuştur. Bu yaklaşım, edebiyat eleştirmeni ve bilim insanı Yaşar Garayev'in edebiyat mirasında özel bir öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur.

İmanquliyeva'ya göre, Suriye Amerikan okulu Arap edebiyatına, özellikle Arap şiirine en önemli katkı sağlamış olup üslupta serbestleşme ve içerikte sosyalleşmeyi sağlamıştır. er-Reyhânî ve Cibrân, Arap şiirinde serbest üslubun öncü örneklerini sunmuşlardır. Aida İmanquliyeva, Mîhâl Nu'ayme'den sonra Arap göç edebiyatının en büyük temsilcilerinden biri olan Cibrân Halîl Cibrân'a dair çalışmalar da yapmıştır. İmanquliyeva, Azerbaycan'da Cibrân Halîl Cibrân'ın hayatı ve yaratıcılığı hakkında önemli araştırmalar yapmıştır (İmanquliyeva, 1975; İmanquliyeva 2007). Öte yandan, Rusya'da Arap dili edebiyatı ve araştırmaları ekolünün öncülerinden Kraçkovski, Cibrân'ın serbest şiirlerinin Arap edebiyatında bir devrim niteliği taşıdığını ifade etmiştir (İmanquliyeva, 2007). İmanquliyeva, Cibrân'ın romantizmini son derece yenilikçi ve yaratıcı bir tarzda değerlendirmiştir. Ona göre Cibrân, İngiliz romantiklerinden fazlasıyla etkilenmiş ve güzelliği; evrensel ve ideal bir kavram olarak kabul etmiş, insanlığın ortak mirası ve gerçeğin ta kendisi olarak görmüştür. Diğer romantikler gibi, Cibrân da modern teknolojik gelişmelere karşı çıkmamış, bunun yerine bu gelişmeleri manevi uyanışın bir parçası olarak görmüştür. Bu da Batı'nın teknolojik ve endüstriyel gelişmelerini, Cibrân'ın eserlerinde Doğu'nun manevi değerleriyle uyumlu hale getirmiştir. İmanquliyeva, Cibrân'ın, eserlerinde toplumsal meselelere de değindiğini ve Cibrân'ın Arap toplumunun sorunlarına odaklanması, sadece Arap edebiyatı için değil, dünya edebiyatı için de son derece yenilikçi bir tutum olduğunu belirtmiştir (Uslu, 2007).

İmanquliyeva, Arap şiirinde serbest üslubun bir diğer öncüsü olan Emîn bin Fâris er-Reyhânî'nin sanatsal tarzını ve kişiliğini Doğu-Batı ikilemine ustalıkla yerleştirdiğini belirtmiştir (İmanquliyeva, 2007). er-Reyhânî, hem Batı'ya hem de Doğu'ya ait olduğunu hissetmiş ve Arapları, Batı'nın ekonomik ve kültürel kazanımlarını benimsemeye çağırmıştır. Doğu toplumlarının ilerlemesinde sadece manevi ve felsefi derinliklerin değil, aynı zamanda kültürel kazanımların ve teknolojik ilerlemelerin de önemli olduğunu savunmuştur. Bu ideale bağlı olarak, Batı'nın teknik bilgisini Doğu'ya, Doğu'nun felsefesini ve şiirsel yapısını ise Batı'ya taşıma görevini üstlenmiştir. Bu süreçte, özellikle manevi değerlere vurgu yapan transandantal akımın etkisi altına girmiş ve romantizmin temel kaynaklarından biri olan doğayı, insanın manevi uyanışının kaynağı olarak yorumlamıştır (Uslu, 2007). İmanquliyeva, er-Reyhânî'nin bireysellik anlayışının aslında sonuçta sosyal bir idealle beslendiğini ortaya koymuş ve

insanın manevi uyanışı ve olgunlaşmasının, toplumun ilerlemesi için gerekli olduğunu ifade etmiştir. İmanquliyeva'nın en çarpıcı tespitlerinden biri, er-Reyhânî'nin bireysel olgunlaşma kavramını, kişinin kendi iç zıtlıklarını aşmasıyla ilişkilendirmesidir (İmanquliyeva, 2007). Doğu-Batı çatışmasını bir metafor olarak sunmuş ve kişinin içsel çatışmaları, yani zihinsel ve duygusal ikilemleri yansıtmıştır. Bu metafor, er-Reyhânî'nin içsel çatışmalarını başarılı bir şekilde açıklamıştır.

Rus edebiyatından Amerikan ve Avrupa edebiyatına, Müslüman Sufi düşünce tarzına, Batı ve Uzakdoğu edebiyat-felsefi mirasına derinlemesine aşına olan Arap Göç yazarlarının çalışmaları sadece Azerbaycanlı okurların değil, dünyanın dikkatini çekmiştir. Aida İmanquliyeva yaptığı çalışmalarda, Mihâil Nu'ayme'nin tasavvufi boyutunu vurgularken, Rus yazar Leo Tolstoy'un fikirleriyle karşılaştırmaktadır. İmanquliyeva, Nu'ayme'nin felsefi görüşlerinin sadece Leo Tolstoy'un etkisiyle açıklanamayacağını ve Mihâil Nu'ayme'nin, Sufizm geleneğine aşına olduğunu ve yaşam tarzının tasavvufi öğretileri andırdığını ifade etmektedir. İmanquliyeva, Nu'ayme'nin genç yaşlardan itibaren izleyici olma, yalnızlık, sessizlik ve içsel sevgi duygularını bastırma eğiliminde olduğunu ve bu nedenle yaratılışın karmaşık konuları ve insan varlığının gizemleriyle ilgilenmeye başladığını belirtmektedir. Nu'ayme'nin dikkatinin, doğal duyguları aşabilen bir kişinin iç yaşamına çekildiğine işaret etmektedir (İmanquliyeva'dan aktaran Telman, 2020, s.70). İmanquliyeva, Nu'ayme, Cibrân ve er-Reyhânî'yi, Rus edebiyatının etkisi altında kalmış Arap aydınları olarak değerlendirmiştir. Nu'ayme, Rus edebiyatından derinden etkilenmiş ve Rus yazarların tarzını benimsemiştir. Edebi eleştirideki tutumunu Belinski'den, insanlık ve zulme karşı duruşunu Tolstoy'dan, gerçekçi ifade tarzını ise Çehov'dan almıştır (İmanquliyeva, 2007).

İmanquliyeva'ya göre, üç yazarın da Hıristiyan olması, göç ettikleri ülkelerde edebiyat çevreleriyle sıkı bir bağ kurmalarını ve Batı medeniyetinin ilerlemelerini önyargısızca benimsemelerini sağlamıştır. Ancak kişisel düşüncelerine rağmen, her üç yazar da doğdukları ve büyüdükleri Arap toplumlarının sosyal ve milli meselelerine, ayrıca manevi gelişimlerine büyük bir ilgi göstermişlerdir. Bu durum, onları Doğu-Batı ilişkileri bağlamında önemli bir sentez noktası haline getirmiştir.

Aida İmanquliyeva'nın Arap edebiyatına yönelik çalışmalarının yanında Sovyet edebiyatı üzerine de araştırmalarda bulunmuştur. Sovyet edebiyatı bir dönem, gelenekten uzak, yeni bir çağın temellerinin atıldığı ve gelişimin zirvesindeyken bir anda çöküş yaşamıştır. Ancak, bu durum söz konusu dönemin sadece olumsuz yönleriyle değil, olumlu yönleriyle de değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. 20. yüzyılın başlarında birçok yazar ve düşünür tarafından gündeme getirilen bu sorun, yüzyılın sonlarına doğru

birçok bilim insanı tarafından yeniden incelenmiştir. Aida İmanquliyeva, bu sorunu Azerbaycan doğu araştırmaları okulunun önemli bir meselesi haline getirmiştir. Felsefi açıdan Zümrüd Guluzadeh'in "13.-14. Yüzyıllarda Doğu Felsefesi Gelişimi ve Batı-Doğu Sorunu" ve Könül Bünyadzade'nin "Doğu-Batı: Benlik" başlıklı bilimsel monografileri, Doğu ve Batı düşünce tarzlarının karşılaştırılmasını amaçlamıştır. Bu yaklaşım, edebiyat eleştirmeni ve bilim insanı Yaşar Garayev'in edebiyat mirasında özel bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir (Hasanova, 2015, s.248).

Aida İmanquliyeva'nın Arap edebiyatının ve özellikle de göç edebiyatının Azerbaycan'da tanıtılması ve Arap aydınlarının dünya görüşünü okuyucuya aktarmak için yapmış olduğu çalışmalar yayınlanma tarihlerine göre aşağıda sıralanmıştır:

1. Cibrân Halil Cibrân: (Hayatı ve Yaratıcılığı) (1975),
2. Doğu Filolojisinin Sorunları (1986),
3. Cibrân Halil Cibrân (2002),
4. Mihâil Nu'ayme ve Kalemler Birliği (2002), Modern Arap Edebiyatının Usta Kalemleri (20. Yüzyılın Başında Doğu ve Batı Edebiyatının Etkileşimi Sorunu Üzerine) (2002): Kitap, 20. yüzyılın başında yeni Arap edebiyatının üç aydınının eseridir; Cibrân (1883-1931), er-Reyhânî (1876-1940) ve Nu'ayme (1889-1988). Bu kitap sadece ulusal edebiyata değil, dünya edebiyatı hazinesine de katkıda bulunma yoluna adanmıştır. Kitap aynı zamanda Amerikalı transandantalistlerin ve İngiliz romantiklerinin karşılıklı etkileşimini ve Arap yazarların eserlerindeki Rus edebiyatındaki eleştirel gerçekçilik geleneklerini de araştırmıştır.
5. Makaleler ve Tercümeleler (2010): Kitap, Azerbaycan halkının tanınmış kadın filoloji bilimleri doktoru, geçen yüzyılın 60'lı ve 80'li yıllarında profesör olan Aida İmanquliyeva'nın yazdığı makalelerin ve Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevrilmiş öykülerin ilk koleksiyonudur. Edebiyat çalışmalarının teorik sorunlarının arka planına karşı araştırmaya dâhil edilen bu eserler bilimselliği, mantıksallığı ve fikir tutarlılığı açısından okuyucuların ve uzmanların sempatisini kazanmış çalışmalardır.

Ayrıca, İmanquliyeva'nın birçok Arapça hikâye çevirisi bulunmaktadır. Bu çeviriler, Azerbaycanlı okurlara Arap edebiyatını tanıtmada önemli bir rol oynamıştır:

1. Mihâil Nu'ayme'nin "Kâne Mâ Kâne (Bir Varmış Bir Yokmuş)" isimli kısa öykülerden oluşan koleksiyonunun ilk öyküsü olan "Sâ'at'ul-Gugu

- (Guguklu Saat)” öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi (Makaleler ve Tercümeleler, 10 Nisan 1965).
2. Mahmud ez-Zâhir’in “İsyân” isimli öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi. (İnsan ve Kuş: Arap Öyküleri, 1974).
 3. Muhamed Dîb’in “Hasin Dermak” isimli öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi. (İnsan ve Kuş: Arap Öyküleri, 1974).
 4. Mîhâîl Nu’ayme’nin “Ebû Batta” isimli kısa öykülerinden oluşan eserinden “Ve Yezûbu’l-Celîd (Buz Eriyecek)” öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi (İnsan ve Kuş Öyküleri, 1974).
 5. Mîhâîl Nu’ayme’nin “el-Uşfûr ve’l-İnsân (Kuş ve İnsan)” öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çeviri (İnsan ve Kuş Öyküleri, 1974).
 6. Mîhâîl Nu’ayme’nin “Ebû Batta” isimli kısa öykülerinden oluşan eserinden “Decâc Umm Ya’kûb (Umm Ya’kub’un Tavuğu)” öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi (İnsan ve Kuş Öyküleri, 1974).
 7. Sâhib Cemâl’in “Yusif” isimli öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi. (İnsan ve Kuş: Arap Öyküleri, 1974).
 8. Suheyl İdrîs’in “Özgürlük” isimli öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi. (İnsan ve Kuş: Arap Öyküleri, 1974).
 9. Mahmûd ez-Zâhir’in “Boğulmuş Hıçkırıklar” isimli öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi. (Beyaz Günler: Irak Edebiyatından Seçkiler, 1983).
 10. Mâcid Zeyyib Ğanamâ’nın “Sûratu lil-Vatan (Vatanın Portresi)” isimli öykü koleksiyonundan “Kuyrukta Beklemek” öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi (Azerbaycan Doğu Çalışmaları, 1984).
 11. Mâcid Zeyyib Ğanamâ’nın “Sûratu lil-Vatan (Vatanın Portresi)” isimli öyküsünün Arapçadan Azerbaycan Türkçesine çevirisi (Azerbaycan Doğu Çalışmaları, 1984).

Sonuç

Aida İmanquliyeva’nın çalışmaları, Arap edebiyatı ile Arap kültürüne yönelik derinlemesine ve kapsamlı bir anlayışı yansıtmaktadır. Özellikle göç edebiyatı üzerine yaptığı araştırmalar, bu alanda önemli bir referans noktası olmuştur. İmanquliyeva’nın çalışmaları, Arap dünyasının önemli yazarlarını Azerbaycanlı okurlara tanıtarak kültürel bir köprü oluşturmuştur. Bu çalışmalar, aynı zamanda Arap edebiyatının Batı düşüncesiyle etkileşimini de derinlemesine ele alarak, Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Aida İmanquliyeva, Arap edebiyatı ve göç edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla önemli bir bilim insanı olarak kabul edilir. Ayrıca göç aydınlarının Rus edebiyatından nasıl etkilendiklerini de ortaya koymuştur.

Aida İmanquliyeva'nın Arap edebiyatına yönelik çevirileri, özellikle göç Edebiyatı ve Modern Arap Edebiyatı üzerine derinlemesine araştırmaları, bu edebiyatın Azerbaycanlı okurlar tarafından tanınmasına ve anlaşılmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Özellikle Mîhâîl Nu'ayme, Cibrân Halîl Cibrân ve Emîn er-Reyhânî gibi önemli yazarların eserlerini Azerbaycan Türkçesine kazandırarak, bu yazarların dünya çapında tanınmalarına ve eserlerinin daha geniş bir kitleye ulaşmasına yardımcı olmuştur.

İmanquliyeva'nın eserleri, özellikle göç edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Mîhâîl Nu'ayme üzerine yapılan derinlemesine çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Nu'ayme'nin eserlerini tasavvufi boyutlarıyla analiz ederek, onun felsefi görüşlerini ve edebi tarzını anlamaya yönelik önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca, Nu'ayme'nin Batı düşüncesine ve özellikle Rus edebiyatına olan etkisini ortaya koymuş, bu etkileşimin derinliğini ve önemini vurgulamıştır. İmanquliyeva'nın Arap edebiyatındaki çalışmaları sadece bir yazarın eserleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Cibrân Halîl Cibrân gibi diğer önemli yazarların hayatı ve eserleri üzerine de kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Bu sayede, Azerbaycanlı okurların Cibrân gibi dünya edebiyatının önemli figürlerini daha yakından tanımalarına imkân sağlamıştır. İmanquliyeva, Arap edebiyatında serbest üslubun öncülerinden olan er-Reyhânî'nin sanatsal tarzını ve kişiliğini, Doğu-Batı ikilemine ustalıkla yerleştirdiğini belirtmiştir. er-Reyhânî, hem Batı'ya hem de Doğu'ya ait olduğunu hissetmiş ve Arapları, Batı'nın ekonomik ve kültürel kazanımlarını benimsemeye çağırmıştır. İlerlemenin sadece manevi ve felsefi derinliklerle değil, kültürel kazanımlar ve teknolojik ilerlemelerle de sağlanabileceğini savunmuştur. En çarpıcı tespitlerden biri, er-Reyhânî'nin bireysel olgunlaşma kavramını, kişinin kendi iç zıtlıklarını aşmasıyla ilişkilendirmesidir. İçsel çatışmaları, yani zihinsel ve duygusal ikilemleri kişinin içsel çatışmalarını başarılı bir şekilde açıklamış ve Doğu-Batı çatışmasını bir metafor olarak sunmuştur. Bu metafor, er-Reyhânî'nin içsel çatışmalarını etkili bir şekilde açıklamıştır.

Sonuç olarak, Aida İmanquliyeva'nın Arap edebiyatı ve kültürüne yönelik kapsamlı çalışmaları, sadece Azerbaycan'da değil, uluslararası düzeyde de önemli bir etki yaratmıştır. Onun derinlemesine analizleri ve çevirileri, Arap edebiyatının ve yazarlarının daha geniş kitlelere ulaşmasına ve anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Onun eserleri ve çevirileri, Arap edebiyatının derinliklerine inmek isteyen okuyucular için değerli birer rehber niteliğindedir. Onun Azerbaycan'da yapmış olduğu çalışmaları ülkemizde Arap Edebiyatı alanında çalışan akademisyenlere de katkı sağlayacak niteliktedir. Ayrıca, Doğu ve Batı arasındaki etkileşimi ele alan çalışmaları, kültürel çeşitliliğin ve karşılaştırmalı edebiyatın önemini vurgulamıştır. Bu çalışmaların devam etmesi ve daha geniş

kitlelere ulaşması, kültürel anlayışın artması ve farklı kültürler arasında daha derin bir etkileşimin sağlanması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Abdelghafar, S. (2019). “Cuhûdu Musta’ribî’l-Kafkas fi’ d-Dirâsâti’l-Edebi’l-Arabî’l-Hadîd (Dirâsâtu ‘Ayida İmanquliyeva li-Edebi’l-Muhâcirîne’l-Arabî Namûzecen)”. *Mecelletu’l Buhûs ve’ d-Dirâsâti’l-Arabiyye*, 45(71), 9-46. Doi: 10.21608/iars.2019.203123
- Gemi, A. (2018). “Göç Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Journal of Turkish Studies*, (13)28, 437-451. Doi: 10.7827/TurkishStudies.14558
- Hasanova, L. (2015). “Çağdaş Edebiyat Araştırmalarında Doğu-Batı Bağlamına Dair Bir İnceleme”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 244-25
- İmanquliyeva, A. (1974). *İnsan ve Kuş: Arap Hikâyeleri* (M.Qarayev, Çev.) Bakü: Azereşr. İmanquliyeva, A. (1975). *Cibrân Halîl Cibrân* (Hayatı ve Yaratıcılığı), Bakü: Elm Neşriyatı.
- İmanquliyeva A. (2002). “Kalemler Birliği” ve Mîhâîl Nu’ayme, Bakü: Elm Neşriyatı.
- İmanquliyeva, A. (2007). *Modern Arap Edebiyatının Usta Kalemleri* (Çev. R. İlyasov & G. Şükürov), İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Nijland, C. (1998). “Mahjar Literature”, *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. Julie Scott Meisami, Paul Starkey), London: Taylor & Francis Group.
- Telman, M. Z. (2020). “Cibrân Halîl Cibrân ve Mîhâîl Nu’ayme Bağlamında Arap Göç Edebiyatı”. *Scientific Vector of the Balkans*, 3(9), 2020, s. 68-71.
- Teyfur, M. (2022). “Modern Arap Dilbilimcisi Vasim Memmedeliyev’in İlmi Kişiliği”. *Eren Dergisi*, 1(1), 45-52.
- Trend News Agency, (2009). <https://en.trend.az/azerbaijan/politics/1556785.html> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 15.02.2024)
- Uslu, S. (2007). “Modern Arap Edebiyatının Usta Kalemleri”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 99-302.
- Veliyev, D. (2015). “Aida İmanquliyeva - Azerbaycan Doğu Çalışmalarının Parlak Siması”, Bakü, Halk Gazetesi.
- Yazıcı, H. (2022). *Göç edebiyatı: Doğuyu batıya taşıyanlar*. İstanbul: Akdem Yayınları.